

ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการ

Leadership of School Administrators According to Buddhist Principles.

นายอุดร เขียวอ่อน¹

Mr.Udon Khiawon

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการเป็นการนำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับภาวะของตนเองโดยบุคคลนั้นจะต้องมีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กร ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณสมบัติที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ, ผู้บริหารสถานศึกษา, พุทธบูรณาการ

Abstract

Leadership of school administrators according to Buddhist principles is the application of Buddhism in Buddhism to integration with one's own condition, which must be influenced by others in the group. Can manage the organization to go well. It plays an important role in bringing the group or the team to success according to good leadership goals. It takes learning and practice, which can take a long time, but if it can be accomplished, it is the leader that has the key to bringing the organization to success.

Keywords : Leadership, Administrators, Buddhist Principles.

¹ นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

บทนำ

การปฏิรูปการศึกษาทำให้เกิดคุณภาพทั้งในด้านผลผลิตกระบวนการจัดการและปัจจัยต่างๆโดยมุ่งหวังให้การจัดการศึกษาพัฒนาทั้งระบบบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก็คือผู้บริหารการศึกษาเพราะต้องเป็นผู้นำและผู้ประสานความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่มีความสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการเรียนการสอนและการเรียนรู้รวมทั้งประสานสัมพันธ์ระดมและจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ² ผู้บริหารการศึกษาจึงเปรียบได้ว่าเป็นจอมทัพสำคัญที่จะนำพาสถานศึกษาให้ก้าวไปในกระแสแห่งการปฏิรูปได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรีภายใต้รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในยุคของการบริหารจัดการศึกษาไทยในปัจจุบันท่ามกลางกระแสแห่งความเป็นโลกาภิวัตน์ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขการปรับเปลี่ยนการแข่งขันเพื่อสร้างข้อได้เปรียบและความมุ่งมั่นของสังคมที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วรุนแรงและมีความหลากหลายนั้นต่างก็ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการปรับเปลี่ยนบริบทและโครงสร้างการบริหารจัดการศึกษาภายใต้สาระแห่งบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ผู้บริหารศึกษานับเป็นกลไกสำคัญและมีอิทธิพลสูงต่อคุณภาพของผลลัพธ์ที่ได้จากระบบการศึกษา ประสิทธิภาพของการบริหารการศึกษาและประสิทธิผลขององค์กรทางการศึกษาซึ่งนักวิชาการหลายท่านมีความเห็นตรงกันว่าผู้บริหารนับเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อคุณภาพและประสิทธิภาพทางการศึกษาที่มักแปรปรวนตามผู้นำเสมอ³ ความเป็นผู้นำจึงถือว่ามีสำคัญต่อการบริหารงานองค์กรหรือของหน่วยงานเป็นอย่างมาก ผู้นำที่ยังขาดประสบการณ์การบริหาร ทำให้ขาดทักษะและขาดวิสัยทัศน์ในการบริหาร ไม่สามารถควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาหรือปล่อยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำงานตามลำพังย่อมจะเป็นการทำลายขวัญกำลังใจของผู้ใต้บังคับบัญชา เกิดความไม่สามัคคีในหมู่คณะ เกิดความท้อแท้ไม่ยอมทำงานซึ่งจะส่งผลให้การทำงานด้านต่างๆ ขาดประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้ามหากผู้นำที่มีความสามารถมีศิลปะในการบริหาร มีคุณธรรมจริยธรรมสามารถบูรณาการหลักธรรมกับการบริหารได้อย่างลงตัวก็จะทำให้ผู้ที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาเกิดความขยันขันแข็งในการทำงาน หรือเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมในการแสดงความคิดเห็น ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับในตัวผู้นำ มีความรักต่อองค์กรและอยากทำงานให้กับองค์กรอย่างเต็มความสามารถเนื่องจากความสำคัญของผู้นำหรือภาวะผู้นำ⁴ เป็นเหตุผลที่สถานศึกษาที่ต้องการเป็นเลิศในด้านต่างๆ ย่อมต้องการผู้บริหารการศึกษาที่มีความเป็นผู้นำและมีประสิทธิภาพโดย

² สุลล วัณสินธ์. “การบริหารโรงเรียนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา.” วารสารวิชาการ. 5. 6. (มิถุนายน, 2545). หน้า 29.

³ รุ่ง แก้วแดง. โรงเรียนนิติบุคคล. (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2546). หน้า 9.

⁴ Bass.B.M.and Avolio B.J. Transformational Leadership Development. (California : Consulting Psychologists Press, 1990). P31.

เฉพาะอย่างยิ่งผู้นำที่มีภาวะผู้นำซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้นำได้แสดงออกมาจากตัวตนอย่างเป็นกระบวนการเพื่อนำไปสู่การบริหารที่สามารถปฏิรูปการเรียนรู้ให้ผู้เรียนทุกคนมีความรู้ความสามารถตามศักยภาพของตนเองเพื่อเป็นที่ยอมรับในสังคมและชุมชนและช่วยในการตัดสินใจของผู้ปกครองที่จะส่งบุตรหลานของตนเข้ามาศึกษาและพิจารณาว่าสถานศึกษามีประสิทธิผลอยู่ระดับใด

ภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ดีจึงควรมีองค์ประกอบสำคัญทั้งด้านคุณลักษณะของผู้นำโดยทั่วไป และคุณลักษณะภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำของผู้บริหารการศึกษาให้เข้มแข็ง และมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ภาวะผู้นำที่ดีและมีประสิทธิภาพประเมินได้จากการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้บุคคลในองค์กรมีการปรับตัวและพร้อมที่จะทำงานร่วมกันเพื่อความเจริญก้าวหน้าเป็นผู้บริหารที่มีความรู้มีทักษะในการบริหารมีความสามารถในการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา อาจกล่าวได้ว่าภาวะผู้นำเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการบริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการในการชักนำบุคคลทั้งหลายในองค์กรหรือหน่วยงานให้มีความตั้งใจในการทำงานให้ประสบความสำเร็จโดยอาศัยกระบวนการติดต่อสื่อสารหรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา⁵ ดังนั้นผู้บริหารการศึกษาที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการศึกษาต้องมีวิสัยทัศน์ในการบริหารให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางบริบทต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการและมีคุณลักษณะที่สำคัญที่จะทำให้การบริหารจัดการศึกษาบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนคือระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพตลอดจนการมีส่วนร่วมของผู้ใต้บังคับบัญชาและความสามารถพิเศษที่เร้าใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความใส่ใจและรู้สึกว่าเป็นเจ้าของและเกิดความภาคภูมิใจร่วมกันซึ่งก็เป็นแนวคิดที่ทำให้ผู้บริหารการศึกษาเกิดการตื่นตัวและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการบริหารงานมีภาวะผู้นำในการใช้อิทธิพลหรือใช้อำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติงานและอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน⁶ ซึ่งผู้บริหารการศึกษาในยุคปฏิรูปการศึกษาต้องเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและสามารถพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้บริหารการศึกษาที่อยู่ในใจและเป็นที่ศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาและคำตอบของการเป็นผู้บริหารการศึกษามีอาชีพที่ประสบความสำเร็จในการบริหารการศึกษาหรือการมีภาวะผู้นำที่สามารถบริหาร3 ปัจจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอันได้แก่การบริหารตนการบริหารคนการบริหารงานโดยเฉพาะในเรื่องการบริหารตนเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่ผู้บริหารการศึกษาต้องมีและสร้างภาวะผู้นำพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาให้เป็นผู้นำที่พึงประสงค์ปรับใช้แนวคิดทฤษฎีและหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารการศึกษาเพื่อให้การบริหารการศึกษา

⁵ ประชุม รอดประเสริฐ. การบริหารโครงการ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เนติกุลการพิมพ์, 2526). หน้า 1.

⁶ สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหารงานบุคคลแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526). หน้า 220.

ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพสร้างความเจริญให้กับชุมชนสังคมและประเทศชาติต่อไปกล่าวได้ว่า รูปแบบภาวะผู้นำเชิงพุทธคือ คุณลักษณะของความเป็นผู้นำโดยทั่วไปที่มีทั้งบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถและนำทักษะทางสังคม รวมถึงคุณลักษณะทางพุทธธรรมที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำให้เข้มแข็ง และยั่งยืนตามหลักปาปนิกรธรรม 3 ซึ่งประกอบด้วย ความเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ ความเป็นผู้เชี่ยวชาญในงาน และความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์กับคนทั่วไป

1. ภาวะผู้นำทางการศึกษา

ผู้นำทางการศึกษา จะต้องใช้ความรู้ความสามารถ นำไปสู่ผลงานทางวิชาการในการพัฒนางานหรือผลงานเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตนเองและองค์กร ให้ประสบความสำเร็จได้ ต้องอาศัยเทคโนโลยี และมีความรู้ที่กว้างไกล รับรู้ เรียนรู้ รอบรู้ ใช้สติปัญญาแก้ปัญหา และมีคุณลักษณะความเป็นผู้นำทางการศึกษา โดยใช้ศาสตร์และศิลปะแห่งการเรียนรู้มาบริหารงานในสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ภาวะผู้นำกับการบริหารการศึกษามีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง เพราะในการบริหารการศึกษานั้น ผู้บริหารจะพบกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ มากมายที่ยากต่อการแก้ไข บางปัญหาขาดความชัดเจนหรือไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการศึกษา ดังนั้นหน้าที่ของผู้บริหารการศึกษาจึงต้องแสวงหาความรู้ ทักษะ และเทคนิควิธีการนำมาแก้ไข พัฒนาการศึกษาให้ไปสู่ความสำเร็จ ผู้บริหารจึงต้องได้รับการพัฒนาอยู่เสมอ⁷ ดังนี้

1. การสัมมนา หมายถึง การให้สมาชิกช่วยกันระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหา หรือเสนอแนวทางการดำเนินงานในขอบข่ายเนื้อหาสาระที่กำหนด

2. การประชุมทางวิชาการ หมายถึง การประชุมที่มีวัตถุประสงค์มุ่งให้สมาชิกมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเน้นบรรยากาศที่เป็นกันเอง สมาชิกมีความรู้ ความสนใจ หรือประสบการณ์พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่จะประชุมพอสมควร

3. การประชุมเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การประชุมเพื่อแก้ปัญหาหรือประเด็นที่น่าสนใจเฉพาะเรื่องใด เรื่องหนึ่ง ที่มีการเตรียมการอย่างรอบคอบ โดยจะต้อง 1) กำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะ 2) กำหนดหัวข้อให้กระชับ รัดกุมและชัดเจน 3) จัดสิ่งอำนวยความสะดวก ไม่ให้มีสิ่งรบกวน 4) ผู้นำการประชุมต้องควบคุมการประชุมให้ราบรื่น ไม่มีการแสดงความคิดเห็นที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น 5) จัดบันทึกผลการประชุมให้ครบถ้วน 6) สรุปผลการประชุมตามหัวข้อการประชุม

⁷ กัลยรัตน์ เมืองสง. “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”. วิทยานิพนธ์. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, 2550) หน้า 90.

4. การระดมความคิด หมายถึง การคิดอย่างสร้างสรรค์ต่อปัญหาใดๆ อย่างเสรีหลากหลาย ไม่วิจารณ์ความคิดของผู้อื่น ระดมให้คิดให้มากที่สุด แล้วนำไปสู่การประเมินของกลุ่มใหญ่เพื่อหาแนวคิดที่เหมาะสมและเป็นไปได้

5. การศึกษาดูงาน หมายถึง การนำผู้เรียนไปเรียนรู้นอกสถานที่เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับงาน เพื่อให้ทราบสภาพการทำงานจริงมีลักษณะอย่างไร ให้ผู้เรียนมีโอกาสเผชิญกับบุคคล สถานที่และสิ่งของต่างๆ ด้วยตนเอง การศึกษาดูงาน ประกอบด้วย การดู การฟัง การสัมภาษณ์ การสนทนา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการมีส่วนร่วม

6. การอภิปรายเป็นคณะ หมายถึง การอภิปรายร่วมกันโดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิประมาณ 3-6 คน มีพิธีกรดำเนินการอภิปราย

7. การบรรยายเป็นคณะ หมายถึง การที่ผู้พูดหรือวิทยากรได้รับมอบหมายให้พูดบรรยายเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามลำพัง บรรยายแล้วเสร็จจะกลับหรืออยู่ต่อก็ได้ ไม่มีการให้อภิปรายหัวข้อของคนอื่นๆ เหมือนการอภิปรายเป็นคณะ

8. การฝึกงาน หมายถึง การฝึกปฏิบัติงานตามสถาบันหรือองค์กรต่างๆ เพื่อเรียนรู้จากการทำงานจริงภายใต้การแนะนำของผู้ร่วมงานในองค์กร

9. การสอนงาน หมายถึง การแนะนำให้ปฏิบัติงานให้ถูกต้อง โดยปกติจะเป็นการสอนระหว่างการปฏิบัติงาน อาจสอนเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มเล็กๆ ซึ่งผู้สอนต้องมีความรู้ ประสบการณ์และทักษะในเรื่องนั้นอย่างแท้จริง

10. การหมุนเวียนสับเปลี่ยนงาน หมายถึง การพัฒนาบุคคลที่ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ 1) การวางแผน 2) การพิจารณาผู้หมุนเวียนงาน 3) การพิจารณาดำรงตำแหน่งงาน 4) การสอบถามความสมัครใจ 5) การดำเนินการหมุนเวียนงาน 6) การประเมินและติดตามผล

11. การเรียนรู้ทางไกล หมายถึง ระบบการพัฒนาบุคคลที่ออกแบบให้สามารถถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ทักษะ เจตคติ ใช้ระบบสื่อประสม 1) สื่อวัสดุ 2) อุปกรณ์ 3) วิธีการ 4) สื่อบุคคล ในลักษณะต่างๆ โดยให้ผู้เรียนกับวิทยากรมีการเผชิญหน้ากันน้อยที่สุดในการสอนทางไกล อาจใช้บทเรียนสำเร็จรูปสั้นๆ ที่สามารถทำความเข้าใจด้วยตนเอง โดยผู้เรียนศึกษาและหาข้อมูลต่างๆ ประกอบตามที่กำหนดในบทเรียน

12. การแสดงบทบาทสมมติ หมายถึง การทดลองสวมบทบาทที่สมมติขึ้นมาโดยเปิดโอกาสให้ผู้แสดงได้พูดก่อน แล้วนำไปเป็นประเด็นเพื่อวิเคราะห์ปัญหา แล้วให้ผู้แสดงและกลุ่มชี้ประเด็นว่าได้เรียนรู้อะไรจากพฤติกรรมของตัวละคร เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

13. การใช้บทเรียนแบบโปรแกรม หมายถึง การเรียนรู้ด้วยตนเองรูปแบบหนึ่งที่ผู้เรียนสามารถ

เรียนรู้ได้ตามลำดับขั้นตอนความสามารถของตนเอง และแก้ไขปฏิบัติการตอบสนองด้วยตนเอง ผู้เรียนจะเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมที่ออกแบบไว้ ทำแบบฝึกหัดและได้ผลย้อนกลับเป็นการเสริมแรง

14. เกมการบริหาร หมายถึง การจำลองสถานการณ์จริงขึ้นมาเพื่อให้ผู้เรียนได้ทดลองเผชิญเหตุการณ์ ผู้เรียนจะมีโอกาสฝึกวินิจฉัย และคัดเลือกแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสม

15. กรณีศึกษา หมายถึง การให้รายละเอียดของสถานการณ์ข้อเท็จจริง เพื่อเป็นหลักฐานในการอภิปรายและแก้ปัญหา เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดสอบแนวคิดของตนเองกับแนวคิดของผู้อื่น ทั้งนี้ต้องสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้าง มีอิสระและเป็นกันเอง ในขั้นการวิเคราะห์ กรณีต้องพิจารณาที่บุคคล สถานการณ์ วิธีการ ขั้นตอน สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ว่าสิ่งใดที่กระทบต่อองค์ กระจะแก้ไขหรือพัฒนาอย่างไร

16. การใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน หมายถึง การเรียนรู้ด้วยตนเองรูปแบบหนึ่งที่อาศัยบทเรียนที่ถูกออกแบบมาให้ผู้เรียนเรียนจากคอมพิวเตอร์ โดยมีเนื้อหาสาระตามที่ผู้ออกแบบกำหนด ผู้เรียนสามารถทำการโต้ตอบกับเครื่องทราบผลการปฏิบัติและได้รับการเสริมแรง การเรียนรู้จะเร็วหรือช้าอยู่กับความสามารถของผู้เรียน

17. การเรียนรู้แบบออนไลน์ หมายถึง การเรียนรู้ที่อาศัยคอมพิวเตอร์และระบบเครือข่ายโทรคมนาคม โดยผู้เรียนจากคอมพิวเตอร์ลูกข่ายที่เชื่อมกับระบบเครือข่าย สามารถโต้ตอบกับแม่ข่ายซึ่งอยู่ไกลออกไปได้ทันทีหรือเกือบจะทันที

18. การฝึกประสาทสัมผัส หมายถึง การฝึกให้ผู้เรียนระมัดระวังผลของพฤติกรรมและทัศนคติของตนที่มีต่อผู้อื่น ช่วยให้เข้าใจตนเองและผู้ร่วมงานและสร้างความสัมพันธ์เชิงบวก เน้นการแก้ปัญหาโดยการทดลอง โดยให้ผู้เรียนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มีการแสดงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ของตนเพื่อทดสอบความมีมนุษยชนของตนกับผู้อื่น ผู้เรียนจะคิดค้นหาคำตอบและประเมินผลย้อนกลับที่เป็นปฏิริยาโต้ตอบจากผู้อื่นและสรุปสิ่งที่ตนเรียนรู้จากการทำปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่ม

19. กิจกรรมพัฒนาจิต หมายถึง การฝึกปฏิบัติกิจกรรมที่มุ่งเสริมสร้างความมั่นคงทางอารมณ์และความพลังของจิตใจ ให้ความสงบเยือกเย็น เช่นการฝึกสมาธิเพื่อให้จิตใจเหมาะแก่การใช้สติปัญญาในการวิเคราะห์สภาพการและปัญหาในการทำงานและการดำเนินชีวิต

20. กิจกรรมนันทนาการ หมายถึง การร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เช่น การร้องเพลง การปรบมือเป็นจังหวะพร้อมกัน การร้องเพลงประกอบท่าทาง การเล่นเกมสั้น ๆ เป็นต้น โดยเน้นการทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม เพื่อมุ่งเปลี่ยนทัศนคติและสร้างความสัมพันธ์ ตลอดจนสร้างความสนุกสนานให้กับผู้เรียน

21. กลุ่มทำงาน หมายถึง การฝึกการทำงานร่วมกัน โดยฝึกภาวะความเป็นผู้นำ ผู้ตาม การร่วม

กันในการวางแผน การคิด และเป็นการฝึกการตัดสินใจร่วมกันในระดับกลุ่ม

22. การสนทนาวงกลม หมายถึง การจัดให้ผู้เข้าร่วมสนทนานั่งเป็นวงกลมเพื่อแสดงทัศนะความรู้สึก ความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยวิทยากรเปิดประเด็นก่อน แล้วกระตุ้นให้แต่ละคนมีส่วนร่วมในการสนทนา

23. เทคนิค เอไอซี หมายถึง การทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกัน 3 ขั้นตอนคือ 1) ขึ้นกำหนดความต้องการ 2) ขึ้นอภิปรายและแสดงความคิดเห็น 3) ขึ้นแก้ปัญหาหรือควบคุมกระบวนการให้บรรลุเป้าหมาย

24. เกมการศึกษา หมายถึง กิจกรรมกลุ่มที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ในบรรยากาศที่ตื่นเต้นสนุกสนาน ไม่เบื่อ เพื่อช่วยพัฒนาทักษะในการทำงานเป็นทีม ทักษะในการเป็นผู้นำ ผู้ตัดสินใจ พัฒนาไหวพริบ ความคล่องตัวและประสาทสัมผัสต่างๆ

การดี อนันต์นาวิ ได้สรุปความหมาย ภาวะผู้นำทางการศึกษาที่จะประสบความสำเร็จในการบริหารองค์การยุคการแข่งขันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ ก็คือวิสัยทัศน์ และมีความสามารถในการกำหนด กลยุทธ์เป็นอันดับหนึ่ง วิสัยทัศน์และกลยุทธ์จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ภาวะผู้นำในการบริหารองค์การสู่ความสำเร็จได้ วิสัยทัศน์ของผู้นำจะหมายถึงการสังเคราะห์ (synthesis) ความคิดด้วยการฉายภาพอนาคต (scenario) การสร้างในสมองเพื่อมองอนาคต การสร้างภาพอนาคตที่สะท้อนเป้าหมาย ความหวัง ค่านิยม และความเชื่อขององค์การเป็นภาพที่ฟังประสงค้อย่างชัดเจน เมื่อนำความคิดออกมาเขียนให้ทุกคนได้ร่วมสร้างวิสัยทัศน์ก็เรียกว่า วิสัยทัศน์ร่วม (shared vision) หรือสานฝัน ในองค์การหลายแห่งและจะต้องริเริ่มคิดวิสัยทัศน์และกระตุ้นให้เกิดการคิดวิสัยทัศน์ร่วมกัน การคิดเชิงกลยุทธ์ เพื่อมุ่งพัฒนาบุคลากรและพัฒนาตนเองเพื่อให้องค์การบรรลุเป้าหมาย เป็นแนวทางของผู้นำภาวะผู้นำในปัจจุบันและสมัยใหม่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีคุณลักษณะ ทฤษฎีพฤติกรรม ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ ก็สามารถประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสม เพื่อบูรณาการให้มีภาวะผู้นำที่ประสิทธิผล⁸

ภาวะผู้นำทางการศึกษาในความหมายเดียวกันกับภาวะผู้นำของสถานศึกษา (School leadership) ว่าเป็นกระบวนการเกณฑ์และชี้นำความสามารถและพลังของครู นักเรียน และผู้ปกครองเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษาร่วมกัน ในสหรัฐอเมริกาานิยมใช้คำว่าภาวะผู้นำทางการศึกษา (educational leadership) ในสหภาพยุโรปนิยมใช้คำว่าจัดการทางการศึกษา (educational management) ในความหมายที่คล้ายคลึงกัน มหาวิทยาลัยหลายแห่งในสหรัฐอเมริกา เปิดสอนหลักสูตรภาวะผู้นำทางการศึกษาในระดับบัณฑิตวิทยาลัย

⁸ การดี อนันต์นาวิ. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา. ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. พิมพ์ครั้งที่ 2 (มนตรี, จ.ชลบุรี) หน้า 109.

ภาวะผู้นำของสถานศึกษา (school leadership) เริ่มมีในปลายศตวรรษที่ 20 ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ความต้องการยกระดับความสำเร็จของนักเรียนให้สูงขึ้น ความคาดหวังในการปรับปรุงและปฏิรูปสถานศึกษา โดยเฉพาะการเรียกร้องความรับผิดชอบจากสถานศึกษาที่ ยังคงเน้นการบริหาร (administration) และการจัดการ (management) เพื่อรักษาสภาพที่เป็นอยู่ด้วยการควบคุมและการนิเทศให้แทนที่ด้วยความคิดภาวะผู้นำ (leadership) ที่มีความเป็นพลวัตรและเป็นเชิงรุกมากกว่า ซึ่งนอกจากจะมีผู้บริหารเป็นผู้นำของสถานศึกษาแล้ว ยังมีบุคคลอื่นๆ ร่วมเป็นผู้นำเพื่อการบรรลุจุดหมายของสถานศึกษาด้วย จึงเป็นการเริ่มใช้คำว่าภาวะผู้นำของสถานศึกษาหรือภาวะผู้นำทางการศึกษามาแทนที่คำว่า “การบริหารการศึกษา” (educational administration)

ในขณะที่ Roddy 2010 ให้ทัศนะส่วนตัวที่น่าสนใจว่า ภาวะผู้นำทางการศึกษาเป็นคำที่ยากต่อการให้นิยาม และเขาก็เสนอแนวคิดให้มีการนิยามแยกกัน การศึกษาคำหนึ่ง ภาวะผู้นำอีกคำหนึ่ง แล้วเอามารวมกันเป็นความหมายของภาวะผู้นำทางการศึกษา ซึ่งเขาได้อ้างแนวคิด Joseph C. Rost ในหนังสือ Leadership for the 21st Century ถึงความหมายของภาวะผู้นำว่า หมายถึง “ความสัมพันธ์เชิงมีอิทธิพลต่อกันระหว่างผู้นำและผู้ตามที่ต้องการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงเพื่อให้บรรลุจุดหมายร่วมกันของพวกเขา” ส่วนความหมายของการศึกษาเขาให้นิยามด้วยตัวเองว่าหมายถึง “ประสบการณ์การแลกเปลี่ยนความรู้” จากนั้นนำมารวมกันเป็นคำว่า ภาวะผู้นำทางการศึกษา ว่าหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางการศึกษา ครูผู้สอนและนักเรียน เพื่อนำไปสู่ 1) การสร้างโอกาสเพื่อการสำรวจและแลกเปลี่ยนความรู้ 2) ให้มีอิทธิพลเพื่อการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงเกี่ยวกับค่านิยมการเรียนรู้ตลอดชีวิต 3) สร้างกลยุทธ์การออกแบบเพื่อสร้างและส่งเสริมวิสัยทัศน์ร่วมกัน⁹

สรุปว่า ภาวะผู้นำทางการศึกษา จึงหมายถึง คุณลักษณะของผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารการศึกษาในการควบคุม นำพาครูหรือบุคลากรทางการศึกษารวมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาเช่นผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงาน องค์กร มาร่วมมือกันในการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะต้องช่วยกันสร้างความชัดเจนแถมมองเห็นทิศทางและจุดหมายอย่างชัดเจนภายใต้ภาวะความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก

ในทางพระพุทธศาสนานักวิชาการที่เป็นที่ยอมรับและนักวิจัยหลายๆ ท่านได้กล่าวถึง ผู้นำและภาวะผู้นำไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ผู้นำคือ คำว่า ประมุข มาจากคำว่า ปะ แปลว่า ทั้งหมดทั้งสิ้น และมุขะ

⁹ วิโรจน์ สารัตนะ. ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและนันทักษะร่วมสมัยปัจจุบัน. (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธ์, 2557) หน้า 76-77.

แปลว่า หน้า รวมเป็น ปมฺหะ มีความหมายว่า หน่วยออกหน้าทั้งหมดทั้งสิ้น คือลักษณะแห่ง ผู้นำนั่นเอง เป็นการนำอย่างสัตบุรุษ อย่างผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นความหมายกับผู้นำแห่งทุรราช ระบอบประชาธิปไตยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่ถึงกระนั้น ก็ไม่สูญเสียการเป็นผู้นำ เพราะมีการนำได้หลายทาง แม้จะไม่มีอำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ แต่ก็มีโอกาสที่จะนำในทางเศรษฐกิจ การพัฒนาวัฒนธรรม การศึกษา ซึ่งดีไปกว่าการเมือง เรียกว่า ผู้นำทางวิญญาณ คือ การทำให้เกิด ความถูกต้องในทางจิตใจ ในการดำเนินชีวิต¹⁰

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของผู้นำว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันก็ตาม หรือทำการรวมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม

ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ดีงาม คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่าง หลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไป เกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี¹¹

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหว หรือกระทำการทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้ว เช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ¹²

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) ให้ความหมายว่า ผู้นำ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Leadership” ซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันว่า “Being a leader ; power of leading, the qualities of a leader” หมายถึง ผู้นำไปสู่สิ่งที่ดีงามและเป็นประโยชน์แก่มหาชน การนำไปในทางชั่ว ต่ำ เสียหาย เช่น เป็นหัวหน้าโจรพาลูกน้องไปปล้นหรือลักขโมย หรือการตั้งตนเป็นหัวหน้าไปพา คนค้ายาเสพติด ก็คงไม่นับว่าเป็นผู้นำหรือมีภาวะผู้นำ เพราะไม่สัมพันธ์กับเป้าหมายที่ดีงาม และมีได้¹³ ตั้งอยู่บนฐานแห่งศีลธรรม คุณธรรม และสติปัญญา

¹⁰ อมร รักษาสัตย์. “สองนักวิชาการฟันธงชี้รัฐบาลชวน 4”. เนชั่นสุดสัปดาห์. ปีที่ 3. (สิงหาคม 2537) : 12 - 13.

¹¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2545) หน้า 3-4.

¹² พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์ 2548) หน้า 34.

¹³ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต). ชุตพุทธานุสาสนาประยุกต์ สงฆ์ผู้นำสังคม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548) หน้า 53.

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ตามพระพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้สามารถสรุป ความหมายเป็นจุดรวมเดียวกันว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กรให้ดำเนินไปได้ด้วยดี มีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตาม เป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลาานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีบุญแจสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือ ผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของ กลุ่มและขององค์กร

ฉะนั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้ว ผู้นำหมายถึง ตัวบุคคล ส่วนภาวะผู้นำเป็นเรื่อง ของคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติของบุคคลที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่าง มีประสิทธิภาพ และประสบผลสำเร็จที่วางเอาไว้

2. คุณสมบัติของผู้นำตามหลักพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนานั้น คนเรานั้นเมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม แต่ที่เราพูดว่าอยู่ร่วมกันนั้น ความจริง ถ้าดูลึกลงไปจะเห็นว่าตัวคนรวมกันจริง แต่มักจะ รวมกันแค่เพียงภายนอก ส่วนข้างในนั้นค่อนข้างจะกระจัดกระจายที่ว่ากระจัดกระจาย ก็คือ มีความ แตกต่างกันหลายอย่างหลายประการ ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึก ต่างความนึกคิด ต่างความต้องการ ต่างความรู้ ความสามารถ ต่างระดับของการพัฒนาเป็นต้น รวมกันอยู่และรวมกันทำเพื่อจะให้อยู่กันด้วยดี และทำการด้วยกันได้ผลบรรลุจุดหมายประสบผลสำเร็จ

บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการรวมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งงามที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่าไปโดยสวัสดิ หรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างเรียบร้อยและ เป็นสุข เป็นต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งงาม “โดยถูกต้องตามธรรม” เพราะฉะนั้น จะต้องถูกต้อง ตามธรรมด้วยโดยนัยนี้ภาวะผู้นำ ก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลาย มาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม

ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น เมื่อพูดถึงผู้นำอย่างนี้ จะเห็นว่ามียุคประกอบหลายอย่างในความ เป็นผู้นำ หมายความว่า คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้อง เกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์

ประกอบเหล่านั้น คือ

1. ตัวผู้นำ จะต้องมีความสมบูรณ์ภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้
2. ผู้ตาม โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับผู้ตาม หรือเราอาจจะไม่เรียกว่า “ผู้ตาม” ในพุทธศาสนา ก็ได้ฉันใดฉันนี้ คำว่า ผู้ตาม เราอาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย”
3. จุดหมาย โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กันกับจุดหมายเช่นจะต้องมีความชัดเจน เขาใจถ่องแท้ และแน่วแน่ในจุดหมายเป็นต้น
4. หลักการและวิธีการโยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการ และวิธีการที่จะทำ ให้ สำเร็จผล บรรลุจุดหมาย
5. สิ่งที่จะทำ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ
6. สถานการณ์ โยงด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอะไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ประสบ เช่น ปัญหาเป็นต้น นี่คือ องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้ผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำ ให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี¹⁴

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ผู้จะทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาทั้งกาย วาจา และใจ จนมีความสามารถยอมรับหลักการ และปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ด้วยตนเองก่อน ดังพุทธพจน์ว่า

เมื่อฝูงโคขายขมน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติไม่เป็นธรรม ตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม

เมื่อฝูงโคขมน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรงโคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกันในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรงในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็จะประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็เป็นสุข¹⁵

จะเห็นว่าการเป็นผู้นำที่จะทำให้บุคคลอื่นตามหรือเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถนำการกระทำได้ หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำในตนเอง หรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่การเป็นผู้นำ พระพุทธศาสนาถือว่า ผู้นำต้องเอาชนะใจตนเอง เมื่อชนะตนเองได้ก็เชื่อว่าชนะสิ่งอื่นได้ดังพุทธพจน์ว่าบุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้งหนึ่งแสนคนในสมรภูมิ ยังไม่เชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงคราม อย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้สิ จึงเชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้เด็ดขาด¹⁶

¹⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 6. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, 2544) หน้า 2-4.

¹⁵ วจ.จตุกก. (ไทย) 21/70/115-116.

¹⁶ ขุ.ธ. (ไทย) 25/103/40.

การสร้างลักษณะความเป็นผู้นำให้กับตนเองเป็นพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตนให้เหมาะสม เอาชนะอุปสรรคในใจตนได้ มีธรรมประจำตนก็สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของ ผู้ใต้ปกครองได้ จึงเป็นมรรควิธีนำไปสู่เป้าหมายการปกครอง

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำ ในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยลักษณะดังนี้คือ

ปาปนิกรธรรม 3 ซึ่งประกอบไปด้วย

1. จักขุมา หมายถึง ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมีกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผลโดยอาจใช้ประสบการณ์ ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วยซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด

2. วิจฺจโร หมายถึง ผู้นำที่มีระบบการจัดการที่ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านจัดการธุระ ได้ด้วยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักบริหารการศึกษา ต้องมีความเชี่ยวชาญ ตามสายงานหน้าที่ คุณลักษณะข้อสองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิคหรือกลยุทธ์

3. นิสสยสัมปັນโน หมายถึง ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความสามารถในการติดต่อ ประสานงานให้ งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด มีความสามารถในการสื่อสารและ ประสานงานให้ฝ่ายแต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนพึงพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น นักบริหารการศึกษา ไปต่างเมืองก็มีเพื่อนให้ช่วยเหลือเพราะมีเครดิตดีผู้นำที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์¹⁷

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา คือ มีหุตาไว และกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคลและเหตุการณ์ออกกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์ มีความชำนาญในการปกครอง เขาใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มี ผู้สนับสนุนมากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้งสามประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับ ตำแหน่งหน้าที่ขององค์กร หรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหน หรือมีความสำคัญเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหาร จึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ ส่งผลให้ผู้ร่วมงานมีความเชื่อมั่นนั้นย่อมเป็นเหตุที่จะนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ

¹⁷ วจ.ติก. (ไทย) 20/459/146.

ผู้นำประสานคนภายในดูยภาพแห่งธรรม หลักธรรมสำคัญ ที่ชาวพุทธรู้จักกันดีซึ่งผู้นำ แน่ใจว่า จะต้อง มี แม้จะเป็นเรื่องง่าย ๆ หนึ่ง ๆ ก็ขาดไม่ได้หลักธรรมนั้นเรารู้กันดีว่า คือ พรหมวิหาร 4 ประการ พรหมวิหารเป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมในฐานะเป็น “พรหม” คือเป็นผู้มีศักยภาพ ในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้น แน่ใจว่า จะต้อง เป็นแบบอย่าง ที่ จะต้อง มีพรหมวิหาร 4 ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่ เป็นผู้ ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษา ได้พัฒนาตนแล้ว

พรหมวิหาร 4 ประการเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มีอยู่ประจำในจิตใจและเป็น ท่าทีของจิตใจ ที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยสอดคล้องกับสถานการณ์ทั้ง 4 ที่ประสบ กล่าวคือ

1. ในสถานการณ์ที่เขาอยู่เป็นปกติ เราก็มิเมตตา คือ ความเป็นมิตรไมตรี ความมี น้ำใจปรารถนา ดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทั้งแต่ละคนๆ ที่เรา เกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึงความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์หรือต่อสังคมทั้งหมดทั่วทั้งโลก เมตตา นี้ เป็นคุณธรรมพื้นฐานประการแรกที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือเมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มิ เมตตาปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ ความสุขความเจริญให้เขาเรื่อยไป

2. ในสถานการณ์ที่เขาตกต่ำเดือดร้อน เราก็มิกรุณา คือ ความพลอยรู้สึกโหวตาม ความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือปัญหาของเขา และต้องการช่วยเหลือปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความ ทุกข์ ความเดือดร้อนนั้น กรุณานี้ต่างไปจากเมตตา คือเมตตาใช้ในยามปกติ แต่เมื่อเขาตกต่ำลงไป กลายเป็นเดือดร้อนเป็นทุกข์ เราก็มิกรุณา ใฝ่ใจช่วยบำบัดทุกข์ให้

3. ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นในความดีงาม ความสุขความสำเร็จ เราก็มิ มุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูง ได้ดีมีสุขทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็มิย้ายไปเป็นมุทิตา คือพลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการงานตลอดจนการเป็นผู้นำทั่วไบนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่ แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำสิ่งดีงามทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตา ช่วยส่งเสริมสนับสนุนแต่ในยามปกติก็ต้องไม่ ปลอ่ยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการที่จะให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ และการพัฒนาสืบต่อไป คือ ต้องมีเมตตาปรารถนาดีถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้จะทำให้กิจการงาน และประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย พร้อมทั้งจะสำเร็จผลหนึ่งก็จะเกิดขึ้นในตัวผู้นำ คือ “ปิโย” แปลว่า “ผู้เป็นที่รัก” กล่าวคือผู้ร่วมงาน หรือผู้ร่วมไปด้วยกันหรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำ นั้นเสริมความรู้สึกอยากกร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมืออย่างไรก็ตาม ปิโยเท่านั้น ไม่พอปิโยนั้นได้มาจากเมตตา กรุณา มุทิตา

แต่ยังต้องมีอีกข้อหนึ่ง คือ อุเบกขา

4. ในสถานการณ์ที่เราทำผิดหลักหรือละเมิดธรรม เราก็มีอุเบกขา หมายความว่า เมื่อใดเราทำอะไรไม่ถูกต้อง โดยละเมิดธรรม คือ ละเมิดต่อหลักการหรือละเมิดต่อความถูกต้องทำให้เสียหลักเสียกฎเกณฑ์เสียความเป็นธรรม เสียความชอบธรรม ทำลายกติกา เป็นต้น ผู้นำจะต้องอยู่ในหลักที่เรียกว่า อุเบกขา อุเบกขาก็คือรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าง่ายหุ่ย การชวนชวาย ไม่ให้เกินขอบเขตไปจนกลายเป็นเสียธรรม คือการปฏิบัติต่อคน หรือช่วยเหลือคน จะต้องไม่ให้เสียความเป็นธรรม ไม่ให้เป็นการทำลายหลักการ ไม่ให้เป็นการละเมิดต่อกฎเกณฑ์กติกาที่¹⁸ ชอบธรรม

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงคุณสมบัติของมิตร (ทั่วไป) ไว้ 7 ประการ คือ

1. ให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง (เช่นให้ของรักของพอใจ)
2. ทำสิ่งที่ทำได้ยาก (เช่นทำอุปัฏฐากต่อมิตรผู้ออกปากขอความช่วยเหลือ)
3. ทนสิ่งที่ทนได้อย่าง (เช่นอดทนต่อถ้อยคำอันรุนแรงแต่รู้ว่าเขาพูดด้วยความหวังดี ตลอดถึงอดทนต่อความผิดพลาดของมิตรที่มีต่อเรา)

4. บอกความลับของตนแก่เพื่อน

5. ปกปิดความลับของเพื่อน

6. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ

7. เมื่อเพื่อนสิ้นทรัพย์ก็ไม่ดูหมิ่น¹⁹

พูดถึงเรื่องคุณสมบัติของผู้แสดงธรรม ผู้สอนธรรมโยงเลยมาถึงคุณสมบัติของมิตร ต่อเนื่องจาก ผู้สอนในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียนหรือผู้ฟัง

การสร้างบรรยากาศให้เป็นกัลยาณมิตรหรือ “ความเป็นกันเอง” แต่พอประมาณ พอสมควรระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนนั้นเป็นความสำคัญและจำเป็น เพื่อไม่ให้เครียดหรือเป็นทางการเกินไป ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่งเพราะจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชน หรือผู้ใต้การปกครอง ในเทศกาลขากได้แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติผู้บริหารและผู้ปกครองทั้งหลายซึ่ง สามารถสรุปย่อลงได้ ดังนี้

1. ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไม่ใช่อารมณ์ในการตัดสินใจหา มีใจดีไม่ทอดทิ้งงานมีความเพียรอดทนในการทำงาน

2. ฉลาดวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน รู้ประโยชน์และโทษ รักษาความลับ ไม่ดำเนินชีวิตในทางที่ผิด รักษาเกียรติประวัติ รักษาประโยชน์ส่วนร่วม และต้องรอบรู้ในกิจการคลัง บริหารการคลังด้วยตนเอง

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ผู้นำ. อ่างแล้ว. หน้า 4.

¹⁹ อัง.สตุตต. (ไทย) 23/33/34.

ไม่ควรไว้วางใจให้คนอื่นจัดการ รื้อรายรับรายจ่ายของแผ่นดินหรือในกิจการงาน
นั้น ๆ ที่รับผิดชอบ

3. บำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ยกย่องบุคคลผู้ควรแก่การยกย่อง ชมผู้ควรชมรู้ในสิ่งที่ควรทำก่อนทำหลัง ออกรับฟังปัญหาหรือพบปะราษฎรอยู่เสมอเพื่อรับฟัง ปัญหาและทางแก้ไขหรือชี้แนะแนวทาง

4. ออกติดตามผลงาน ตรวจตราดูแลความประพฤติของเจ้าหน้าที่ ไม่พึงมอมบารงกิจ ที่สำคัญ ๆ แก่ผู้อื่นและใช้วิจารณ์ญาณในการบริหาร

5. ไม่พึงละการบำเพ็ญประกอบตนในศีลธรรมที่ดงาม เพื่อเป็นแบบอย่างและยึดมั่น เป็นข้อปฏิบัติ ไม่สำคัญตนผิดว่ายิ่งใหญ่ในอำนาจ

6. ไม่ลุ่มหลงในกามคุณ และโลกธรรมมีปัญหา มีกำลังแห่งสติเพราะจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้นำหรือผู้ปกครองสามารถฟันฝ่าอุปสรรคแก้ไขปัญหาไปได้แม้ถึงคราวอัปมงคล²⁰

นอกจากคุณสมบัติที่มีในเตสกุนชาดกแล้ว ก็ยังมีคุณสมบัติของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีที่ปรากฏอยู่ใน กปิชาดก สัตตกนิบาต ขุททกนิกาย กล่าวไว้ว่า

บัณฑิตไม่ควรอยู่ในสถานที่ที่คนคู่วรกันอยู่ เพราะบุคคลเมื่ออยู่ในระหว่างคนเป็นคู่วรกัน คั้นหนึ่งหรือสองคั้นก็ตาม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ลึงตัว หัวหนามีจิตเรรวน เพราะทำตามลึงที่มีจิตเรรวน มันได้ทำความพินาจให้แก่ฝูงเพราะลึงตัวเดียวเป็นเหตุ สัตว์วังแต่สำคัญตนว่าฉลาด เป็นผู้นำฝูงลึงอำนาจใจของตนเอง ก็จะต้องนอนตายเหมือนอย่างลึงตัวนี้สัตว์วังแต่มีกำลังเป็นผู้นำฝูงไม่ดี เพราะไม่เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนนกต่อไม่เกื้อกูลแก่กันทั้งหลาย ส่วนสัตว์ฉลาดมีกำลัง เป็นผู้นำฝูงดี เพราะเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ เหมือนท้าววาสวะเกื้อกูลแก่หมู่เทพชั้นดาวดึงส์ ส่วนผู้ใดตรวจดูศิลปปัญญา และสุตะในตนผู้นั้นยอมประพฤติประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ ทั้งตนและผู้อื่น²¹

หากพิจารณาข้อความที่ยกมากล่าวนี้แล้ว ชี้ให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีนั้น จะต้อง เป็นผู้ที่มีศีล เพราะศีลเป็นของผู้มีปัญญา แต่ถ้าผู้นำและผู้ปกครองเป็นผู้ไม่มีศีลและปัญญาแล้วก็เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ มีแต่ความเลวลง แม้แต่ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็พากันรังเกียจ ในทางตรงข้ามแล้ว ผู้นำหรือผู้ปกครอง มีทั้งศีล ปัญญา และสุตะ อยู่ในตนแล้วก็จะประโยชน์ใน การเป็นผู้ที่ดี ญาติพี่น้องตลอดจนเพื่อนฝูงก็ให้ความเคารพด้วยความอ่อนน้อมอย่างแท้จริง และใน กฎทันทสุตตร สิลขันธวรรคที่ขณิกาย ยังได้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวชิระผู้ปกครอง นครที่ดี 8 ประการ ดังนี้ คือ

²⁰ พุ.ชา. (ไทย) 27/1-49/595-602.

²¹ พุ.ชา. (ไทย) 27/61-66/266.

1. ทรงเป็นอุกโทสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดา มีพระครรภ์เป็นที่ปฏิสนธิ หมดจดดีตลอด เจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงพระชาติกำเนิดได้
2. ทรงมีพระรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระฉวีวรรณ คล้ายพรหม มีพระรูปคล้ายพรหม นาดู น่าชมไม่น้อย
3. ทรงมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่า ปลื้มใจมาก มีทรัพย์และธัญญาหารมาก มีพระคลังและนางเต็มบริบูรณ์
4. ทรงมีกำลัง ทรงสมบูรณ์ด้วยเสนามือองค์ 4 ซึ่งอยู่ในวินัย คอยปฏิบัติตามพระราช บัญชา มีพระบรมเชษฐาภพดั่งจะเผด็จลาญราชศัตรูได้ด้วยพระราชอิสริยยศ
5. ทรงพระราชศรัทธาเป็นทนาย เป็นทนายบดี มิได้ปิดประตูเป็นดุจโรงทานของ สมณพราหมณ์ คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก และยาก ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
6. ได้ทรงศึกษา ทรงสดับเรื่องนั้นๆ มาก
7. ทรงทราบอรรถแห่งข้อที่ทรงศึกษาและภาษิตนั้นๆ ว่า นี้อรรถแห่งภาษิตนี้
8. ทรงเป็นบัณฑิต เยียบแหลม ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงพระราชดำริอรรถอันเป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน²²

สรุปคุณสมบัติของพระเจ้ามหาวิชิตราชได้ ดังนี้ คือ

1. ทรงมีชาติตระกูลดี
2. ทรงมีรูปร่างงาม
3. ทรงมีพระราชทรัพย์มาก
4. มีกำลังรบที่พร้อมพรั่ง
5. ทรงมีพระราชศรัทธาในการบริจาคทาน
6. ทรงมีการศึกษาอบรมมามาก
7. ทรงมีความรู้กว้างขวาง ละเอียดลึกซึ้งเข้าใจความหมายภาษิตต่าง ๆ สามารถ อธิบาย

ความหมายได้

8. ทรงเป็นผู้ฉลาดมีปัญญา

สรุปได้ว่าภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักพุทธบูรณาการเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใน พระพุทธศาสนาซึ่ง ได้แก่ ปาปนิกรรม 3 และพรหมวิหาร 4 บูรณาการกับภาวะของตนเองโดยบุคคลนั้น จะต้องมื่อธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม สามารถที่จะบริหาร จัดการองค์กร ให้ดำเนินไปด้วยดี มีบทบาท

²² ที.สี. (ไทย) 9/213-214/230-204.

สำคัญในการนำกลุ่มหรือคณะไปสู่ความสำเร็จตาม เป้าหมาย การเป็นผู้นำที่ดี จำเป็นต้องมีการเรียนรู้และฝึกฝนซึ่งต้องอาจใช้เวลานาน แต่หากสามารถ ทำได้สำเร็จก็เท่ากับว่าผู้นำนั้นมีคุณสมบัติสำคัญที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ง่ายขึ้นซึ่งภาวะผู้นำนั้นเป็นศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือ ผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์กร

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ

มหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

กัลยรัตน์ เมืองสง. “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”.

วิทยานิพนธ์. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยบูรพา, 2550.

ประชุม รอดประเสริฐ. การบริหารโครงการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เนติกุลการพิมพ์, 2526.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วินดาต้าโปรดักส์ 2548.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชน, 2544.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ.

พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2545.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). ชุตพุทธศาสนาประยุกต์ สงฆ์ผู้นำสังคม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

ภารดี อนันต์นาวิ. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา. ภาควิชาบริหารการศึกษา

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. พิมพ์ครั้งที่ 2 มนตรี, จ.ชลบุรี.

รุ่ง แก้วแดง. โรงเรียนนิติบุคคล. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2546.

วิโรจน์ สารรัตน์. ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและนันทศาสตร์ร่วมสมัยปัจจุบัน. (กรุงเทพมหานคร :

ทิพย์วิสุทธ์, 2557.

สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหารงานบุคคลแผนใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.